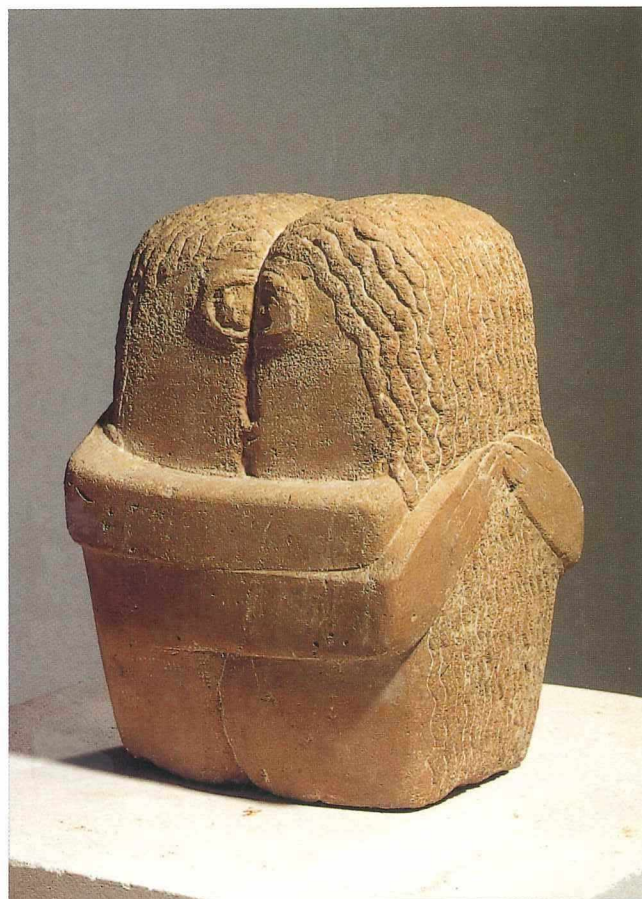

Afbeelding 9. Ernst Barlach: *Zingende man*, 1928Afbeelding 10. Constantin Brancusi: *De kus*, 1908

Expressionisme | Beeldhouwkunst

A. Voorstelling

De Duitse expressionistische beeldhouwer Barlach heeft een zingende man in uiterste concentratie uitgebeeld (afb. 9). De houding, de gestrekte armen, de rechte lijn van de rug en de gezichtsuitdrukking van de man drukken zijn toewijding en concentratie tijdens het zingen uit.

Het beeld van de Roemeense beeldhouwer Brancusi op afbeelding 10 stelt een man en een vrouw voor die elkaar innig omhelzen en zoenen.

B. Vormgeving

De expressieve vormgeving van 'Zingende man' op afbeelding 9 is kenmerkend voor de expressionistische beeldhouwkunst. Om de gevoelens van de zingende man zo goed mogelijk tot uitdrukking te brengen, heeft Barlach de vormen gestileerd. Het bronzen beeld van Barlach is tamelijk glad afgewerkt, net als het oppervlak van het beeldhouwwerk van Brancusi (afb. 10).

Het expressionistische karakter van de vormgeving van het beeld van Brancusi komt vooral tot uitdrukking in de indringende wijze waarop de emoties van een verliefd paar uitgebeeld zijn. De vormen van de twee mensfiguren zijn geabstraheerd en gereduceerd tot geometrische grondvormen. De eenvoudige vormgeving weerspiegelt de invloed van de expressieve primitieve Afrikaanse beeldhouwkunst en de decoratieve vormen van de Roemeense volkskunst. Brancusi houdt bij het vormgeven nadrukkelijk rekening met het materiaal dat hij gebruikt. Hij onderwerpt het materiaal niet aan een dwingende realistische vormgeving, maar laat de geabstraheerde vormen als het ware uit het materiaal voortkomen.

C. Functie

De beeldhouwwerken op afbeelding 9 en 10 zijn geen realistische kopieën van de werkelijkheid, maar drukken de gevoelens en de beleving van de expressionistische beeldhouwers uit.

Brancusi heeft, door middel van stilering en weglating van alle overbodige vormen of franje, de essentie van het onderwerp in de vorm van een oerbeeld of symbool weergegeven.

Kenmerken expressionistische kunst

- Uitdrukken van gevoel
- Sociale betrokkenheid
- Abstrahering
- Organische vormgeving

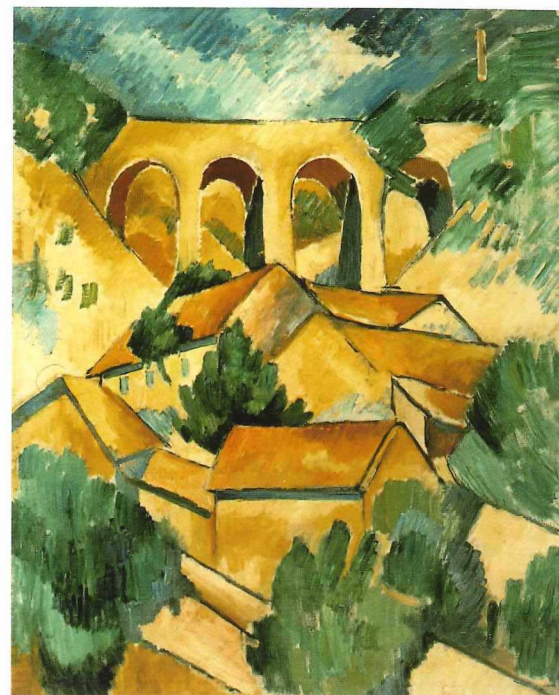
Invloed op latere stromingen

De directe wijze waarop de expressionistische beeldhouwers hun gevoelens weten uit te drukken, is van invloed geweest op de moderne beeldhouwkunst na 1930.

Kandinsky is de eerste geweest die abstracte schilderijen heeft gemaakt. Zijn benadering van de schilderkunst is later kenmerkend voor het abstract expressionisme in Amerika.

De schilderijen van de Neue Wilden (Duitsland) in de jaren tachtig jaren van de twintigste eeuw vertonen kenmerken van het expressionisme.

Invloeden van de organische vormgeving van de expressionistische architectuur van onder andere Steiner zijn herkenbaar in de naoorlogse bankgebouwen van de ING.

Afbeelding 1. Georges Braque: *Het viaduct van Estaque*, 1908Afbeelding 2. Pablo Picasso: *Les demoiselles d'Avignon*, 1907

Kubisme 1907-1914 | Inleiding

De overzichtstentoonstelling van het werk van Cézanne in 1907 maakt duidelijk dat deze schilder de zichtbare werkelijkheid ordent volgens wetmatige principes die de vorm, kleur en compositie van zijn schilderijen bepalen. De kunstenaars Picasso en Braque raakten geïnspireerd door deze expositie en door hun bestudering van de sterk vereenvoudigde mensfiguren in de Afrikaanse houtsnij kunst. Dit is voor de kunstenaars de aanleiding tot een onderzoek naar de relatie tussen vorm en ruimte op het platte vlak. De grote uitdaging voor beide schilders is het weergeven van driedimensionale objecten op een tweedimensionaal vlak. Ze ontwikkelen een eigen manier om ruimte- en diepte-illusie in een plat vlak weer te geven (afb. 1).

Het traditioneel ingestelde kunstestablishment staat niet bepaald positief tegenover de nieuwe stijl van beide avant-garde kunstenaars. De kunstcriticus Vauxelles noemt het schilderij 'Huizen in Estaque' van Braque, geksterend 'bizarreries cubiques'. Sindsdien noemt men deze vernieuwende stijl in de kunst kubisme.

Het schilderij van Picasso 'Les demoiselles d'Avignon' op afbeelding 2 veroorzaakt een ware revolutie in de schilderkunst. In de weergave van de hoofden van de vrouwen is de invloed van de Afrikaanse houtsnij kunst duidelijk zichtbaar. De hoekige vormen, maskerachtige gezichten en de uitdagende poses van de naakte vrouwen op dit schilderij, brengen een waar schokeffect in de kunstwereld teweeg.

Het kubisme is in twee perioden te verdelen. De eerste periode, van 1907 tot 1912, waarin het uiteenrafelen en analyseren van de vormen centraal staat, wordt analytisch kubisme genoemd. Tijdens de tweede periode (tussen 1912 en 1914) nemen de kubisten stukken krant, papier, touw en andere gevonden materialen in hun schilderijen op. In de kubistische schilderijen en

collages die in deze tijd tot stand komen, staat de samenvoeging van verschillende materiaal- en vormfragmenten tot een nieuwe eenheid centraal. Daarom wordt deze periode synthetisch kubisme genoemd.

Bekende kubisten zijn Braque, Léger, Gris en Picasso. Picasso's talent blinkt op verschillende terreinen van de kunst uit: behalve schilder was hij tekenaar, beeldhouwer, graficus en keramist. Lipchitz, Archipenko en Zadkine kregen bekendheid als kubistische beeldhouwers.

Afbeelding 3. Georges Braque: *Stilleven met viool en kan*, 1907-1910Afbeelding 4. Juan Gris: *Fles Banyuls*, 1914

Kubisme | Schilderkunst

A. Voorstelling

In het schilderij 'Stilleven met viool en kan' van Georges Braque op afbeelding 3 is een stilleven met een viool en een melkan afgebeeld. Sommige gedeeltes van de voorstelling zijn herkenbaar, zoals de snaren en de krul van de viool, de tuit en het handvat van de kan. De overige vormen op het schilderij zijn nagenoeg onherkenbaar.

De voorstellingen van latere synthetisch kubistische schilderijen zoals 'Fles Banyuls' op afbeelding 4 zijn duidelijker herkenbaar. De kubistische schilders hebben in deze periode een voorkeur voor stillevens en mensfiguren. In het stilleven van Juan Gris op afbeelding 4 zijn een fles Banyuls, een pijp en een glas afgebeeld.

B. Vormgeving

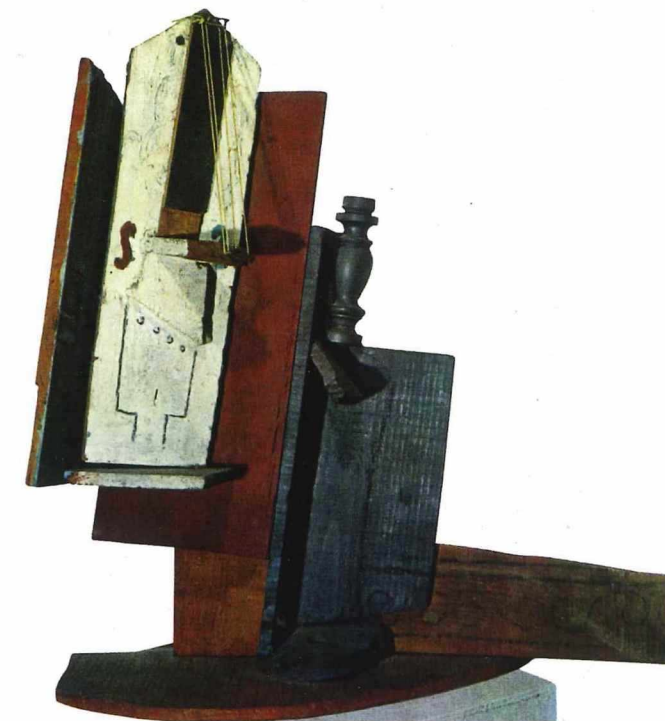
De vormgeving van het schilderij 'Stilleven met viool en kan' op afbeelding 3 is kenmerkend voor het analytisch kubisme. De compositie bestaat uit evenwijdige en elkaar snijdende lijnen die het schilderij in verschillende geometrische vlakken verdelen. Het palet van Braque bestaat uit een reeks van bruine, grijze en groene aardkleuren. Aan één kant van de lijnen is een donkere kleur geschilderd, terwijl aan de andere kant van de lijnen de tinten juist heel licht gehouden zijn. Door de schaduwpartijen en lichte plekken in dit tamelijk monochrome schilderij ontstaat een reliëfeffect: alsof de vormen uit het vlak omhoogsteken. De kubisten passen bewust geen perspectief toe. De kleine vlakjes van het stilleven op de voorgrond gaan geleidelijk over in de grotere vlakken van de achtergrond. De analytisch kubistische schilders gebruiken overwegend traditionele schildermaterialen en technieken. In afbeelding 3 is de olieverf dekkend opgebracht door middel van toetsen. De verschillende richtingen waarin de toetsen zijn geschilderd, zorgen voor

plasticiteit in de diverse vlakken.

Kenmerkend voor het synthetisch kubisme is de toevoeging van platte voorwerpen en materialen. De kubisten zijn de eersten die deze collagetechniek hebben toegepast. Het linnen van het schilderij op afbeelding 4 is beplakt met verschillende stukken krant, bedrukt papier en etiketten. Sommige opgeplakte stukken papier zijn met houtskool betekend of met *gouache* (plakkaatverf) beschilderd. De streepjes op het bedrukte papier, de toetsen in de achtergrond en de stippen op de donkere ondergrond zorgen voor een ritmisch effect. De kleuren en vormen van de voorgrond en achtergrond lopen in het stilleven door. In het schilderij worden verschillende aanzichten van de fles getoond: de mond van de fles is van bovenaf bekeken, terwijl de rest van de fles van opzij is afgebeeld.

C. Functie

De schilderijen van de kubisten vallen onder de autonome beeldende kunst, ze hebben geen specifieke functie anders dan de weergave van de ideeën van de kunstenaars zelf over de schilderkunst.

Afbeelding 5. Jacques Lipchitz: *Matroos en gitaar*, 1917-1918Afbeelding 6. Pablo Picasso: *Viool en fles op een tafel*, 1915-1916

Kubisme | Beeldhouwkunst

A. Voorstelling

Mensfiguren, stillevens en portretten zijn populaire thema's in de kubistische beeldhouwkunst.

Het beeld 'Matroos en gitaar' van Jacques Lipchitz (afb. 5) stelt een matroos met gitaar voor. Het hoofd, de ledematen, de kraag en de handen van de matroos zijn herkenbaar weergegeven, maar het geheel is niet waarheidsgetrouw. Het is een eigen interpretatie van Lipchitz.

Het stilleven 'Viool en fles op een tafel' op afbeelding 6 is één van de synthetisch kubistische *assemblages* (ruimtelijke constructies die bestaan uit verschillende onderdelen en materialen) van Picasso. De geel geschilderde draden, de S-vormen en de donkere rechthoek links boven in het kunstwerk stellen de snaren en de klankkast van een viool voor. De gedraaide houten vorm, de getekende lijn op het grijs geschilderde stuk hout en het houten schijfje onderaan verwijzen naar respectievelijk de hals, de buik en de voet van een fles.

B. Vormgeving

De vormgeving van het beeldhouwwerk van Lipchitz op afbeelding 5 is kenmerkend voor de kubistische beeldhouwkunst. De figuur van de matroos is samengesteld uit afwisselend holle en bolle vormen. De hoogliggende lichte gedeeltes en de dieper liggende donkere partijen zorgen voor een levendige, ritmische dynamiek. De geabstraheerde vormelementen zijn afgeleid van de ruimtelijke geometrische basisvormen: kubus, cilinder, bol en balk. Van één kant bekeken, vertoont het beeldhouwwerk verschillende aanzichten van de afgebeelde muzikant: de voeten en het hoofd zijn van opzij afgebeeld, terwijl het bovenlichaam frontaal weergegeven is. Het beeld is op een stenen sokkel geplaatst.

Door de schuine stand en het verspringen van de verschillende rechthoeken maakt het beeldhouwwerk van de matroos een dynamische indruk in de richtingen waarin de gitaar beweegt.

Picasso heeft voor zijn stilleven in plaats van de traditionele beeldhouwmaterialen brons en steen beschilderd hout en draad gebruikt. Het driedimensionale karakter en de massiviteit van het beeldhouwwerk van Picasso wordt tegengegaan door de naast elkaar geplaatste platte vormen. Het tafelblad, het kleine ronde schijfje en twee donkergrijs geschilderde planken vergroten de ruimtelijkheid van het beeldhouwwerk doordat ze haaks op de andere vormen zijn bevestigd.

C. Functie

De beeldhouwwerken van de kubistische kunstenaars zijn autonoom, dat wil zeggen dat de beelden geheel op zichzelf staan en niet direct gebonden zijn aan een specifieke functie.

Kenmerken kubistische kunst

- Geometrische vormen
- Geabstraheerde beelden
- Verschillende aanzichten worden tegelijkertijd weergegeven
- Collage
- Assemblage

Invloed op latere stromingen

Het kubisme geeft in Italië de stoot tot het futurisme. De synthetisch kubistische *assemblages* van Picasso zijn van grote invloed op de eerste constructies van de Russische constructivistische kunstenaar Tatlin en het werk van dada-kunstenaars.